

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРВІСНОЇ АРХЕОЛОГІЇ
В УКРАЇНІ**

(До 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомисль)

Київ - 2008

Дослідження первісної археології в Україні (До 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомишль). Матеріали міжнародної наукової конференції „Радомишль та його історія” 3-4 жовтня 2006 р.- К.: «КОРВІН ПРЕСС», 2008.- 242 с.

Збірка статей репрезентує результати вивчення пам'яток кам'яної доби та епохи енеоліту-бронзи в Україні. Ряд повідомлень присвячено дослідженню нових стоянок цього часу. Збірка розрахована на археологів, істориків первісності, студентів.

Редакційна колегія:

К.і.н. Л.В. Кулаковська (відповідальний редактор)

Магістр історії О.М.Кононенко (відповідальний секретар)

Д.і.н. О.С.Ситник

Д.і.н. Л.Г.Мацкевий

Д.і.н. В.В.Отрощенко

Д.і.н. Н.Б.Леонова

Д.і.н. М.І.Гладких

Рецензенти:

Д.і.н. В.Н.Станко

Д.і.н. О.П.Моця

Конференція «Радомишль та його історія» була проведена за підтримки проекту CNRS-НАНУ 2006-2007. та Радомишльської міської адміністрації.

Збірка видана за підтримки проекту РГНФ-НАНУ 2007-2009, №23-07.

ISBN 978-966-8193-17-2

© Інститут археології
НАН України, 2008.
© Автори статей, 2008.

ЗМІСТ

<i>Вступ. Introduction</i>	5
<i>Шовкопляс Т.І.</i> Іван Шовкопляс: сторінки життя.....	8
<i>Беляєва В.І., Гарутт Н.В.</i> Тафономія черепа мамонта в структурі жилища.....	11
<i>Гавриленко І.М.</i> Сезон функціонування та господарча специфіка Журавської палеолітичної стоянки.....	18
<i>Колесник О.В., Вотякова О.Л., Герасименко Н.П., Снежко І.А.</i> Новая позднепалеолитическая мастерская в ур. Выдылыха на Северском Донце (Предварительное сообщение).....	27
<i>Кононенко О.М.</i> Стоянка Радомишль в системі поглядів на розвиток палеолітичного суспільства.....	36
<i>Кротова О.О., Сніжко І.А., Логвіненко В.М.</i> Нові дані щодо обробки мисливської здобичі на Амвросіївській стоянці.....	42
<i>Кулаковська Л.В., Усик В.І., Рідуш Б., Пеан С.</i> Палеолітична стоянка Дорошівці III в Середньому Подністрів'ї (Попереднє повідомлення).....	51
<i>Старкін А.В.</i> Некоторые аспекты проблемы методики изучения истории формирования позднеплейстоценовых териофаун.....	54
<i>Ступак Д.В.</i> Нові дослідження верхньопалеолітичної стоянки Ключи.....	71
<i>Шидловський П.С., Опанасюк А.М., Хоптинець І.М.</i> Нові знахідки палеолітичної доби на Житомирщині.....	86
<i>Nuzhnyy Dmytro.</i> The epigravettian variability of the middle Dnieper river basin.....	96
<i>Яневич О.О.</i> Хронологія пізньомезолітичної мурзак-кобинської культури Гірського Криму.....	135
<i>Коваль Ю.Г.</i> О технологической природе так называемых «резцов-стругов» в мезо-неолитических памятниках Среднего Подонцовья.....	146
<i>Манько В.О.</i> Проблеми неоліту Житомирщини.....	154
<i>Гаскевич Д.Л., Журавлев О.П.</i> Нова Миколаївка-1 – нова неолітична пам'ятка у Лісостеповому Побужжі.....	168
<i>Пічкур Є.В., Лисенко С.Д., Разумов С.М., Шидловський П.С.</i> Нові знахідки доби палеометалів на Житомирщині.....	176
<i>Гаскевич Д.Л., Лисенко С.Д.</i> Нові пам'ятки мезоліту – доби бронзи на південному сході Житомирщини.....	190

НОВІ ЗНАХІДКИ ПАЛЕОЛІТИЧНОЇ ДОБИ НА ЖИТОМИРЩИНІ

В полевой сезон 2006 года была проведена комплексная разведка в Овручском, Лугинском и Попельнянском районах Житомирщины, результатом которой стало открытие восьми новых пунктов эпохи палеолита. Наибольший интерес вызывают местонахождения Вел. Дыблин (Лугинский р-н) и Сущанка I (Попельнянский р-н), комплексы которых представляются гомогенными и четко локализованными. Материалы Вел. Дыблина находят аналогии среди эпиграветтских комплексов Овручско-Словечанского кряжа; пункты Сущанка I, II соотносятся с комплексом Фастовской стоянки.

Житомирська область – одна з найменш вивчених територій в палеолітознавстві. На сьогоднішній день, окрім загальновідомого Радомишльського комплексу та концентрації пізньопалеолітичних пам'яток на південному краї Овруцько-Словечанського кряжу, загалом пам'ятки доби пізнього палеоліту відсутні, що дає змогу говорити про непридатність значної території Західного Полісся для проживання, починаючи з максимуму останнього похолодання вюрмської фази плейстоцена (19-18 тис. р. тому) і до початку дріасового часу [Борисковский, 1953, с.35]. На нашу думку, така ситуація зумовлена недостатністю вивчення обширних територій Житомирщини, що є наслідком ландшафтно-географічної ситуації (лісові ландшафти), так і відсутністю регулярних і стаціонарних досліджень пам'яток кам'яної доби в цьому регіоні.

В польовий сезон 2006 року співробітниками Кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету та Інституту археології НАН України була проведена комплексна розвідка в Овруцькому, Лугинському та Попільнянському районах з метою виявлення та дослідження нових пам'яток доби первісності на території Житомирської області.

Красносілка. Місцезнаходження розташоване поблизу с. Красносілка Овруцького району. Топографічно знаходиться на першій надзаплавній терасі лівого берега правої при-

токи р. Норинь, яка бере свій початок з озера Зимник (Рис. 1. 4). В цій ділянці з притоки утворено штучне озеро. Вздовж тераси притоки тягнеться ряд підвищень, підшву яких складає кора вивітрювання гранітного щита, на поверхні одного з яких і було зібрано підйомний матеріал. Стан збереженості пам'ятки незадовільний з причини близькості виходів кристалічних порід (за 300 метрів від місцезнаходження розташований гранітний кар'єр, в якому кора вивітрювання починається вже з 3 м від сучасної поверхні) та проведенням оранки на терасі.

На поверхні підвищення спостерігається значна кількість уламкового матеріалу різних порід каменю: граніту, кварцу, кварциту, скрем'янілого пісковика та кременю, що свідчить про близькість кристалічних порід. Колекція штучних виробів налічує 36 екземплярів. Наявні вироби виготовлені з сірого “волинського”, жовтого “житомирського” кременю, а також з скрем'янілого кварциту різних гатунків. Матеріал сильно люстрований, що свідчить про значну дію еолових процесів та про перевідкладення пам'ятки. Деякі вироби вкриті патиною та “пустельною засмагою”. В кар'єрі жовна та уламки кременю залягали над гранітними виходами, що може бути доказом використання місцевої сировини для виготовлення виробів.

Кам'яні вироби представлені як відходами виробництва, так і знаряддями праці. Най-

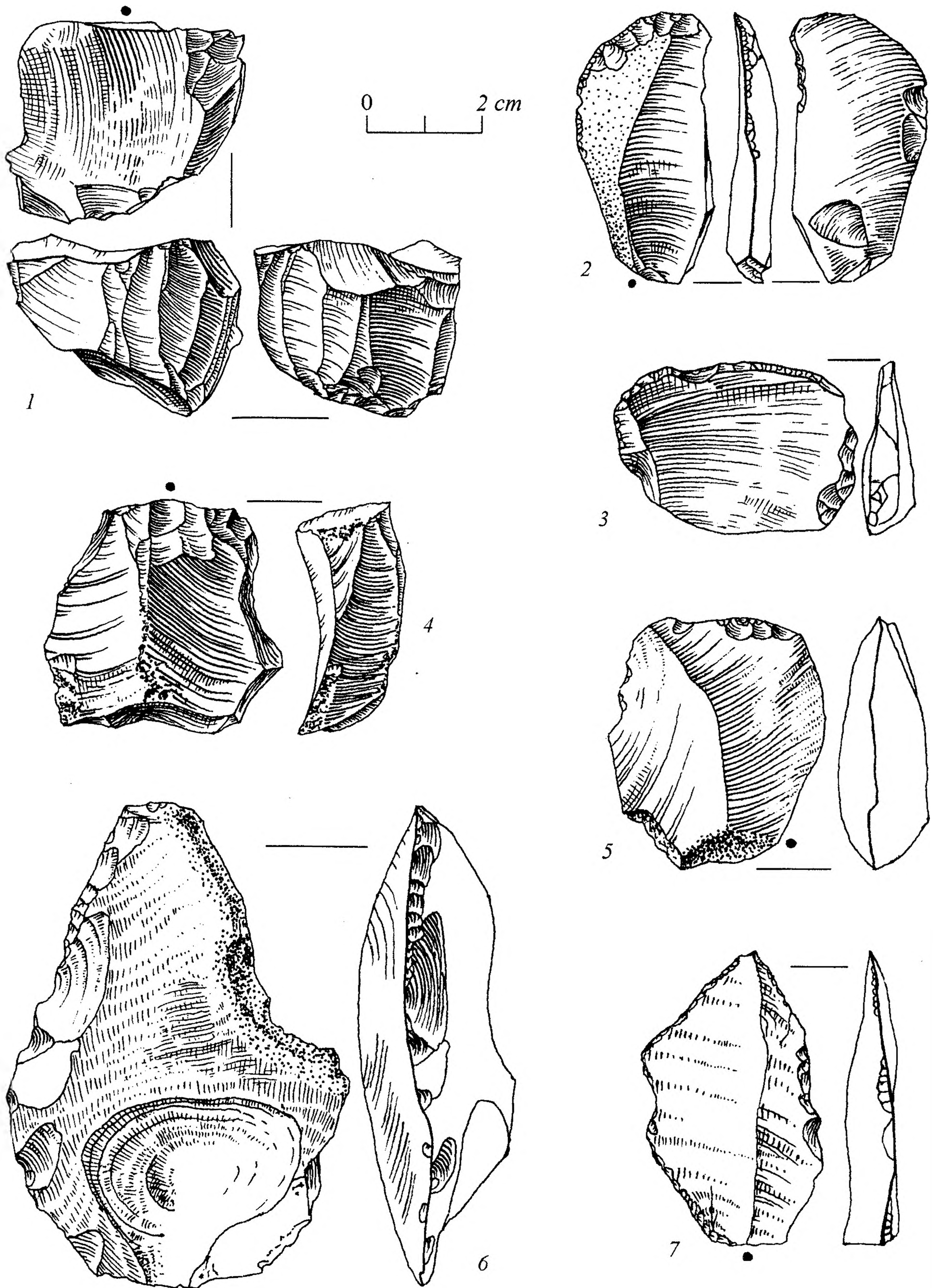

Рис. 2. Крем'яні вироби з місцезнаходжень Житомирщини. 1 – Сущанка III; 2 – Корнин II; 3 – Липники; 4-7 – Красносілка
 Fig. 2. Flint tools from the sites of Zhytomyr region. 1 – Sushchanka III; 2 – Kornyn II; 3 – Lypnyky; 4 – 7 – Krasnosilka

більшу категорію виробів складають відщепи - 23 екз. (з них 3 – первинні). Один відщеп являється сколом, що зняв значну частину призматичного нуклеуса (Рис. 2, 4). Пластини представлені п'ятьма екземплярами. Дві з них мають досить масивні розміри, а три являються призматичними мікропластинами. Також наявні 3 уламки.

Знаряддя праці представлені трьома скреблоподібними виробами, одним ретушованим відщепом (Рис. 2, 5) та одним вістря. Скреблоподібні вироби виготовлені на масивних відщепових заготовках та на морозних відколах з допомогою перлинного та обрубуючого ретушування лівого краю по спинці (Рис. 2, 6). Масивне вістря виготовлене на пластині, обидва краї сформовані дрібним ретушуванням (Рис. 2, 7).

Техніка первинної обробки характеризується наявністю як безсистемного та радіального сколювання, так і призматичного. Незважаючи на наявність трьох скребел цілком середньопалеолітичного вигляду, судячи з різного ступеня люстрованості на фасетках виробів, можна стверджувати про змішаність комплексу. Використання в якості заготовок для скреблоподібних знарядь морозних відколів знаходить певні аналогії в верхньому шарі стоянки Жорнів на Рівненщині, серед матеріалів якої присутні рубально-ріжучі знаряддя на морозних відколах [Пясецький, 2005, с.45].

Кайтанівка. Місцезнаходження розташоване на правому березі лівої притоки р. Норинь навпроти будівель с. Кайтанівка Овруцького р-ну. На поверхні розорюваного мису зібрано незначний підйомний матеріал представлений уламком призматичного нуклеуса, відщепом та двома фрагментами призматичних платівок. Кремій темно-сірого кольору з білястими включеннями, всі вироби вкриті білою патиною значної товщини. Цікавим геологічним моментом є наявність на обох берегах притоки в цьому місці залишків моренних скидів у вигляді скупчень значних за розмірами валунів льодовикового (риського) походження.

Липники. Знахідки виробів з кременю було зібрано з поверхні піщаних дюн, розташованих в 1 км на південь від села Липники Лугинського р-ну (Рис. 1, 5). Дюнні утворення розміщуються в заплаві лівого берега р. Літиш – притоки Жерева в 300 м від річково-

го русла. Підйомний матеріал представлений п'ятьма відщепами, ретушованою пластиною та ретушованим відщепом (Рис. 2, 3). Більшість виробів свідчить про призматичну техніку обробки. Кремій світло-сірого кольору з кіркою вапнякового походження. Вироби мають білу патинізацію та значний люстраж поверхні внаслідок дії еолових процесів.

Великий Дивлин. Значна серія крем'яних виробів походить з місцезнаходження Вел. Дивлин Лугинського району, за 1 км на Пн-Сх від хат с. Бучмани (Рис. 1, 6). Пам'ятка розташовується на краю вододільного плато між річками Жерев та Дивлінка (ур. "Гора Султанка"), поруч з давньоруським городищем, що має відмітку 200.6 м над рівнем моря.

Підйомний матеріал зібрано з площі 10 x 15 метрів, що свідчить про досить чітку локалізацію пам'ятки.

Колекція виробів налічує 38 екземплярів, які представлені як відходами виробництва, так і знаряддями праці. Серед відходів виробництва найчисельнішу групу складають відщепи (24 екз. з них 8 первинних). Значна кількість цих виробів (14 екз.) має досить великі розміри і являється сколами оформлення нуклеусів. Також наявні три призматичні пластини. Нуклеуси представлені трьома цілими екземплярами та двома нуклеоподібними уламками. Нуклеуси призматичні одно- та двоплощинкові, орієнтовані на зняття правильних, ретельно огранених середньошироких пластин (Рис. 3, 7-9).

Знаряддя праці представлені свердлом-проколком (Рис. 3, 1), ретушованим відщепом (Рис. 3, 2), різцем, скребачкою та трьома скобелями. Боковий різець виготовлено на призматичній пластині (Рис. 3, 5). Скребачка на відщепі комбінована зі скобелем на одному краю заготовки (Рис. 3, 3). Всі скобелі виготовлені на пластинчастих відщепах (Рис. 3, 4, 6).

В якості сировини використовувався якісний темно-сірий з білястими включеннями волинський кремій з вапняковою кіркою. Всі вироби мають світло-блакитну патинізацію. Великі розміри первинних відщепів свідчать про наявність родовищ цієї сировини поблизу пам'ятки.

Незважаючи на незначну кількість підйомного матеріалу, існує можливість попереднього аналізу технологічних особливостей обробки сировини. Техніка первинної

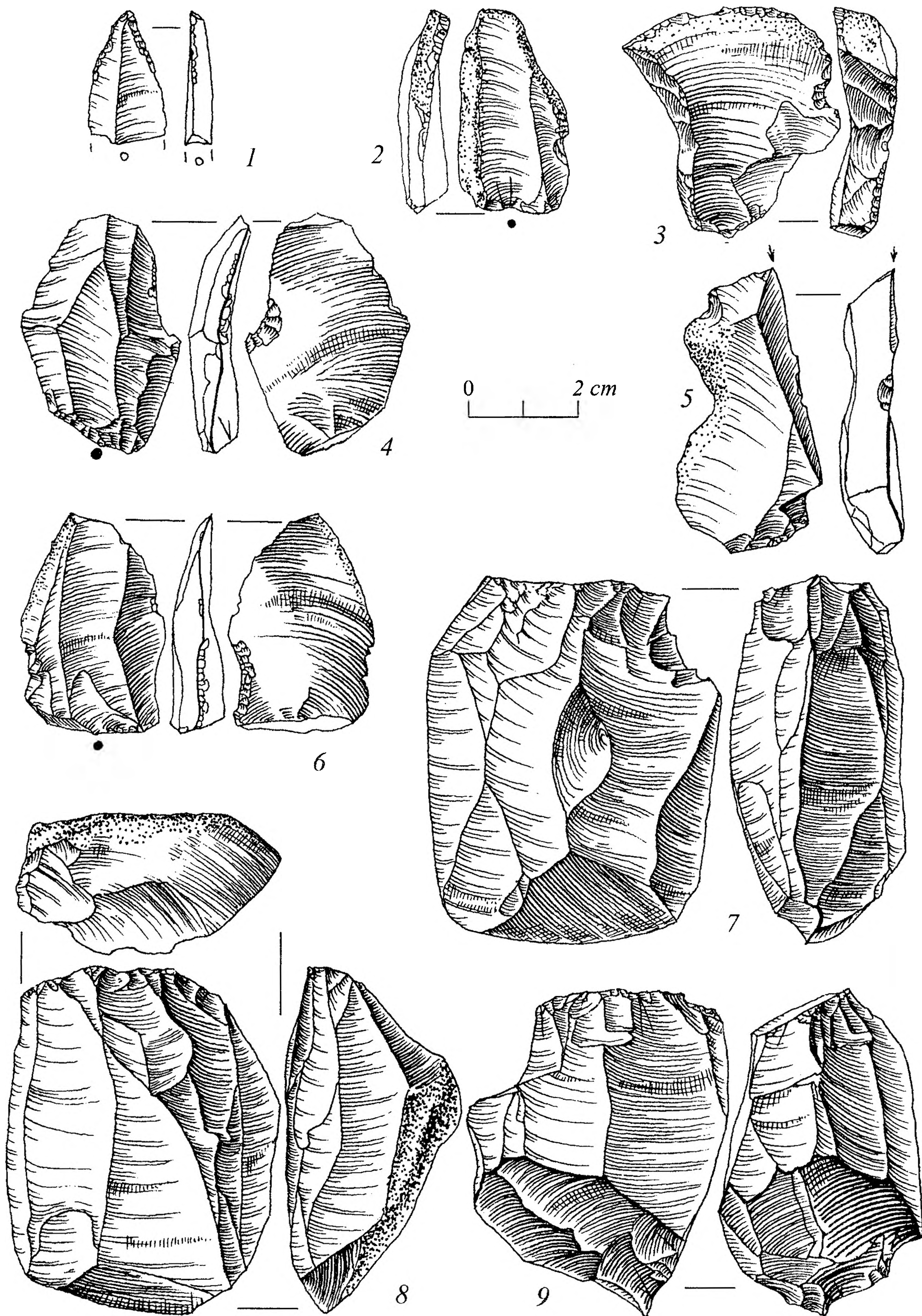

Рис. 3. Великий Дивлін. Вироби з кременю
 Fig. 3. Velykyj Dyvlyn. Flint materials

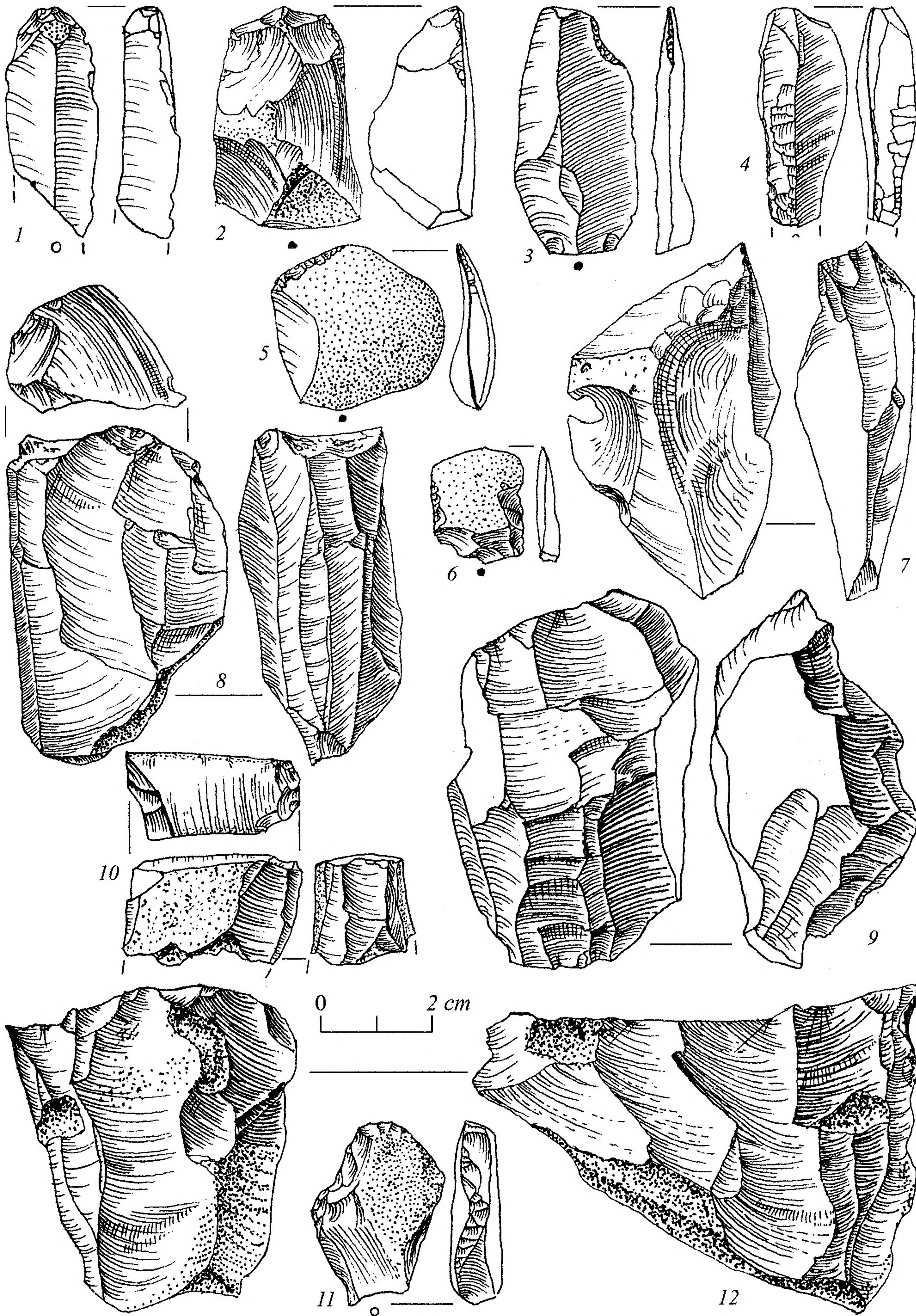

Рис. 4. Сущанка I, II. Вироби з кременю
 Fig. 4. Sushchanka I, II. Flint materials

обробки характеризується використанням переважно одноплощадкових нуклеусів для зняття середньошироких пластин. В процесі редукції нуклеуси могли набувати двоплощадкових форм. Переважна більшість виробів виготовлена без фасетування ударних площадок. Для отримання якісних заготовок використовувалось виділення дрібними ударами певних зон на площадці нуклеуса.

Такі характеристики свідчать про досить розвинений етап в рамках пізнього палеоліту і на граветоїдний шлях розвитку загалом. На жаль, відсутність мікроінвентарю серед підйомного матеріалу не дає можливості більш докладної культурної інтерпретації пам'ятки. Найближчими аналогіями виступають епіграветські комплекси північної Житомирщини, що розташовані на південному краю Овруцько-Словечанського кряжу - Довгиничі [Гладких, 1971, с.309; Гладких, Люрін, 1974, с.42-46], Збраньки [Телегин, 1980, с.248-251] та Шоломки (Рис. 1, 1 – 3). Так, Вел. Дивлин зближує з Шоломками певні риси первинної обробки сировини: висока пластинчастість комплексу, переважання одноплощадкових ортогнатних нуклеусів, відсутність фасетування відбивної площадки. Також і знаряддя праці, представлені на місцезнаходженні цілком характерні для комплексу з Шоломок (боковий різець, свердло-проколка, скребачка комбінована зі скобелем) [Нужний, 1998, с.80-85].

Ще один регіон концентрації пізньопалеолітичних пам'яток було виявлено в Попільнянському районі між с. Сущанка та смт. Корнин (див. карту в статті: Пічкур Є.В., Лисенко С.Д. та ін. "Нові знахідки доби палеометалів на Житомирщині" в цій збірці).

Корнин II (alt. 50°05'581" lon. 29°35'063"). Місцезнаходження розташоване на високому мису (185 м над рівнем моря) лівого берега р. Ірпінь, приблизно в двох км на схід від крайніх будівель смт Корнин. Мис зі сходу обмежений глибокою обводненою балкою.

Підйомний матеріал представлений крем'яними виробами, ліпною та гончарною керамікою (доба бронзи, черняхівська культура). Вироби з кременю являють собою ретушовану пластину, відщеп та уламок призматичного нуклеуса, сильно пошкоджений від перебування у вогні. Кремінь чорного кольору з вапняковою кіркою. Вироби демонструють призматичну техніку обробки з викорис-

танням фасетування відбивної площадки (Рис. 2, 2).

Сущанка I (alt. 50°06'283"; lon. 29°38'430"). Пам'ятка розташована на першій надзаплавній терасі в 20 м від лівого берега р. Ірпінь на городах села, що в даний час розорюються. Підйомний матеріал у вигляді обробленого кременю поширюється на площі 30 x 10 метрів, що свідчить про досить чітку локалізацію місцезнаходження (Рис. 4, 1-9).

Вироби з кременю зібрані з поверхні представлені 63 екз. Сировиною для виготовлення знарядь слугував сірий, іноді жовтуватий "житомирський" кремін, який має значну зернистість та велику кількість включень у своєму складі. Значна кількість виробів вкрита блакитною патиною. Відсутність поруч геологічних виходів кременю, одноманітність сировини та незначна площа поширення свідчить на користь гомогенності комплексу.

Переважна більшість знахідок представлена відходами виробництва (57 екз.), серед яких найчисельнішу групу складають відщепи (31 екз., з них 7 – первинні). Серед відходів наявні також скалки (8 екз.), уламки (7 екз.), призматичні пластини та їхні уламки (6 екз., з них 1 – реберчаста). Серед призматичних нуклеусів та їхніх уламків (5 екз.) наявні 2 екз. двоплощадкових, 1 екз. "човнуватого" зі скошеними відбивними площадками (Рис. 4, 9) та два екз. торцевих. Один торцевий нуклеус виготовлено на морозному відколі (Рис. 4, 7), інший – на попередньо сплющеному уламку сировини (Рис. 4, 8).

Вироби з вторинною обробкою представлені ретушованими пластинами (3 екз.), відщепами з ретушю (2 екз.) (Рис. 4, 5-6) та двома скребачками. Одна пластина має тронкування на дистальному кінці (Рис. 4, 3), дві інші – ретуш від використання по краю (Рис. 4, 4). Кінцеві скребачки сформовані обрубуючим ретушуванням дистального кінця пластини та відщепа (Рис. 4, 1-2).

Первинна обробка сировини характеризується високою пластинчастістю і намаганням отримання стрімких видовжених пластин з нуклеусів торцевого зняття. Не зважаючи на відсутність в колекції мікроінвентарю, за характером первинної обробки, пам'ятка знаходить певні аналогії з Фастівською стоянкою, що розташована на протилежному боці вододільного плато між Ірпенем та Унавою у 18 км на схід. Так, серед нуклеусів з Фастівської

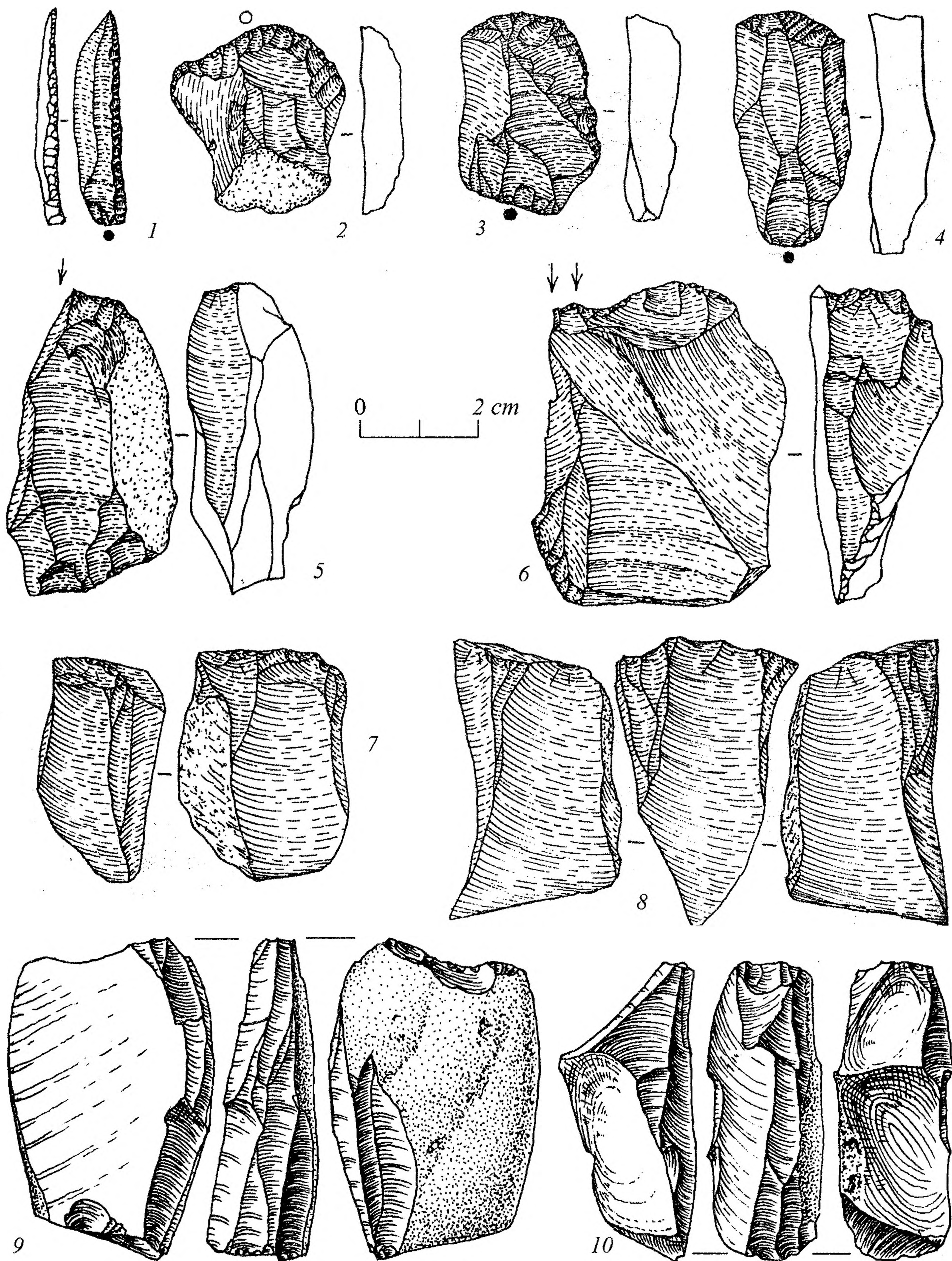

Рис. 5. Фастівська стоянка. Вироби з кременю (1 – 8 – за Д.Ю. Нужним)
 Fig. 5. Fastiv site. Flint materials (1 – 8 – after D.Yu. Nuzhnyj)

стоянки, значна кількість представлена торцевими на уламках та морозних відколах кременю, що сприймається Д.Ю. Нужним в якості серії нуклеоподібних різців (Рис. 5, 5 – 10) [Нужний, 2001, с.20, рис.1, 9-10, 12]. Скребачки Фастівської стоянки також виготовлені як на пластинах, так і на відщепах (Рис. 5, 2 – 4).

Сущанка II (alt. 50°06'133"; lon. 29°38'675"). Місцезнаходження розташоване на мису 175 м над рівнем моря) лесової тераси правого берега р. Ірпінь навпроти села. Мис з обох боків обмежений ярами. Підйомний матеріал представлений крем'яними виробами, фрагментами ліпної кераміки та обмазки (доба бронзи).

Крем'яні вироби (10 екз.) (Рис.4, 10 – 12) представлені відщепами (6 екз.), двома нуклеусами, уламком призматичної пластини, та скребачкою.

Нуклеуси одноплощадкові, торцеві. Один виготовлений на сплюсненому уламку кременю (Рис.4, 12), інший - сильно пошкоджений від перебування у вогні, виготовлено на пласкій крем'яній плитці (Рис.4, 10). Скребачка низької форми сформована на відщепі досить недбалим обрубуючим ретушуванням (Рис.4, 11). Більшість виробів виготовлено з житомирського кременю сірого та жовтавого кольору з вапняковою кіркою. На багатьох екземплярах наявні сліди перебування у вогні. Наявність двох нуклеусів торцевого зняття зближує місцезнаходження Сущанка II з попереднім комплексом.

Сущанка III. Місцезнаходження розташоване на схилі мису правого берега р. Ірпінь, поблизу мосту через річку. В осипу тераси виявлено фрагменти ліпної кераміки та призматичний нуклеус. Під час візуального обстеження осипу решток культурного шару виявлено не було. Біповздовжний нуклеус виготовлено на масивному сколі підправки площадки попереднього нуклеуса (Рис. 2, 1).

Таким чином, під час розвідкових робіт було виявлено вісім нових палеолітичних пунктів на території Житомирської обл. Найбільшу зацікавленість викликають пам'ятки Вел. Дивлин та Сущанка I, з огляду на чітку локалізацію та гомогенність комплексів. Незважаючи на загальноєпіграфетський вектор розвитку технологій цих пам'яток, певні відмінності у первинній обробці сировини значно розширюють наше уявлення про культурне районування регіону в добу пізнього

палеоліту. Також викликає інтерес топографічне розташування нововиявлених пам'яток. Так, якщо Сущанка I, Кайтанівка, Липники розташовані на низьких терасових рівнях, безпосередньо поблизу річкових русел, то такі пам'ятки, як Вел. Дивлин, Корнин II знаходяться на високих мисах, що переходять у вододільне плато. Таку різноманітність у топографічному положенні пам'яток дослідники пов'язують з сезонною адаптацією первісних колективів [Нужний, Ступак, Шидловський, 2000, с.125]. Так, пізньопалеолітичні пам'ятки Середнього Подніпров'я високого топографічного розташування (Семенівка I, II, III, Фастівська, Вел. Бугаївка) пов'язуються з теплим періодом функціонування, в той час, як пам'ятки на низьких терасових рівнях (Межиріч, Гінці, Добранічівка, Мізин) інтерпретуються як зимові [Шидловський, 2004, с.47-50].

В світлі вищесказаного постає питання про культурну інтерпретацію Фастівської стоянки, дослідженої І.Г. Шовкоплясом [Шовкопляс, 1955]. Дослідники відносять цю пам'ятку до Середньодніпровського варіанту епіграфету і порівнюють з такими стоянками як Гінці, Боршево II, Добранічівка [Шовкопляс, 2001, с.19] та відносять до межиріцької пізньопалеолітичної культури [Нужний, Ступак, Шидловський, 2000, с.124; Нужний, 2001, с.20, 24].

На нашу думку, Фастівська стоянка, Сущанка I та II відрізняються певними особливостями технології обробки сировини. Так, якщо в комплексах межиріцької культури (Межиріч, Гінці, Добранічівка, Семенівка II, III) мікролітичність досягалась шляхом вдосконалення призматичного біповздовжнього розколювання з ретельною підготовкою відбивної площадки (тронкування, редукція карнизу, пришлифовка), то на вказаних пам'ятках вона досягалась шляхом обробки переважно торцевих нуклеусів на сплюснених уламках кременю, що більш характерно для пам'яток північних регіонів. Виготовлення вістря типу мікрогравет (Фастів) без підправки базальної частини (Рис. 5, 1) також в більшій мірі присутнє на пам'ятках північних регіонів України (Мізин, Бармаки, Шоломки), на відміну від стоянок Середнього Подніпров'я, де широко застосовувалось тронкування кінців платівок, інколи навіть без крайової притуплюючої ретуші [Нужний, Пясецький, 2003, с.62.]. Таким чином, Фастівська стоянка та Сущанка I, II, на нашу думку станов-

лять окреме явище серед епіграветських комплексів України. Подальше дослідження виявлених місцезнаходжень дасть можливість значно розширити наше уявлення про культурно-хронологічне членування пізнього палеоліту на території Житомирщини.

Література

Гладких М.И. Исследования палеолита в Довгиничах // АО 1971 г. – М.: Наука, 1972. – С. 309.

Гладких М.И., Люрін І.Б. Дослідження Довгинецького палеолітичного місцезнаходження 1971 р. на Житомирщині // Археологія. -1974. - Вип. 14. - С. 42-46.

Нужний Д.Ю. Нові дані про пізній палеоліт Овруцького кряжу // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. - 1998. - Вип. 2. - С. 72-90.

Нужний Д.Ю. Пізньопалеолітичні пам'ятки південної Київщини та їх сезонна і господарча специфіка // Археологічні пам'ятки Фастівщини: проблеми дослідження і охорони. №№10-11 за 1998 р. – Фастів, 2001. – С. 20-29.

Нужний Д.Ю., Пясецький В.К. Крем'яний комплекс верхньопалеолітичної стоянки Бармаки на Рівненщині та проблема існування пам'яток мізинської індустрії на Во-

линській височині // Кам'яна доба України. – Вип. 2. - К.: Шлях, 2003. – С. 58-74.

Нужний Д.Ю., Ступак Д.В., Шидловський П.С. Пізньопалеолітичний комплекс Семенівка III та особливості весняно-літніх поселень межирічської культури Середнього Подніпров'я // Археологический Альманах. – Донецьк, 2000. - №9. - С. 123-136.

Пясецький В.К. До проблеми стратиграфії палеоліту (Поділля, Прикарпаття, Волинь, Крим) // Кам'яна доба України: Зб. наук. статей. – Вип. 7. – К.: Шлях, - 2005. – С. 40–60.

Телегин Д.Я. Палеолитическая стоянка Збраньки на Житомирщине // СА, №1. - М., 1980. – С. 248-251.

Шовкопляс И.Г. Палеолитическая экспедиция 1954 г. // КСИА АН УССР. – вып. 5, - К. – С. 3-5.

Шовкопляс И.Г. Фастовская позднепалеолитическая стоянка // Археологічні пам'ятки Фастівщини: проблеми дослідження і охорони. №№10-11 за 1998 р. – Фастів, 2001. – С. 18-19.

Шидловський П.С. Семенівський комплекс пізньопалеолітичних пам'яток та можливості його інтерпретування // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка: Історія. – Вип. 74. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – С. 47-50.

Shidlovskij P.S., Opanasyuk A.M., Hoptynets I.M.

This paper presents new palaeolithic finds that were discovered during 2006 season in Zhitomyr region. Discovering of 8 new palaeolithic localities was the result of the investigations that were provided in Ovruch, Luginy and Popelnya areas. The article considers the location of the sites, topography, technology of flint working. Mostly attractive for the future research are such sites as Velykyj Dyvlyn and Sushchanka. By the analysis of flint materials from these localities we can get the conclusions about cultural and chronological variability of Upper Palaeolithic of this region.